

Vertegenwoordiging van ‘de natuur’ middels instrumentalisering van het huidige privaatrecht

Cansu Koça¹

Nu de ecologische crisis steeds urgenter wordt, zoeken organisaties naar manieren om natuurbelangen werkelijk mee te laten wegen in hun besluitvorming maar telkens blijkt dat traditionele juridische instrumenten tekortschieten om ecologische waarden daadwerkelijk te beschermen. Door het innovatief instrumentaliseren van het huidige contracten- en ondernemingsrecht biedt het Zoöp-model een alternatief. Het model biedt een vernieuwende manier om ecologische belangen duurzaam te verankeren binnen bestaande organisaties. Geen nieuwe rechtsvorm, maar een contractueel samenspel waarin niet-menselijk leven voor het structureel een stem krijgt in besluitvorming. Dit artikel verkent de juridische basis, de theoretische achtergrond en de praktische werking van het Zoöp-model.

Er zijn binnen het Nederlandse recht al verschillende pogingen gedaan om ‘de natuur’ een stem te geven. Te denken valt aan voorstellen tot het toekennen van rechtspersoonlijkheid aan niet-menselijk leven, het missie-gedreven inrichten van ondernemingen via modellen als *Steward ownership* en aan *B Corp*-certificeringen voor ondernemingen die aan bepaalde ecologische en maatschappelijke standaarden voldoen.

Deze ontwikkelingen moeten worden begrepen tegen de achtergrond van een bredere ecologische crisis. We bevinden ons midden in de zesde massa-extinctie, waarin biodiversiteit in een alarmerend tempo verdwijnt.²

Een Zoöp is geen nieuwe rechtsvorm, maar een samenwerkingsmodel dat wordt toegevoegd aan de bestaande functionering van een organisatie

Deze context maakt dan ook zichtbaar dat traditionele juridische instrumenten tekortschieten om ecologische waarden daadwerkelijk te beschermen. Vanuit een instrumentele benadering van het recht rijst dan ook de vraag naar alternatieve juridische instrumenten om ‘de natuur’ een volwaardige plaats te geven binnen het recht en de samenleving.

De Zoöp zou zo een alternatief kunnen zijn door het instrumentaliseren van het huidige contractenrecht en ondernemingsrecht, zonder te wachten op de toekenning van rechtspersoonlijkheid aan de natuur. Maar de elementaire vragen resten: Wat is een Zoöp? En hoe werkt het?

Dit artikel is als volgt gestructureerd. Eerst wordt het fenomeen geïntroduceerd. Daarna volgt een bespreking van de interne verhouding tussen de betrokken partijen, de organisatie, het Zoönomisch Instituut en de Zoönomische Stichting. Vervolgens wordt ingegaan op de daadwerkelijke grondslag van het model en het rechtspluralistische karakter ervan. Tot slot worden de contractuele vormgeving en de governance-structuur besproken.

1. Wat is een Zoöp?

Leven (zoë) en coöperatie (coöp) vormen samen het begrip Zoöp (zoöperatie).³ Het betreft een organisatie-

vorm waarin het leven in al zijn vormen, menselijk én niet-menselijk, een plek krijgt in de besluitvorming. Een Zoöp is geen nieuwe rechtsvorm, maar een samenwerkingsmodel dat wordt toegevoegd aan de bestaande functionering van een organisatie. Het is daarom toepasbaar op alle typen organisaties, zowel for-profit, non-profit als publiek.⁴

Het model is in 2018 ontwikkeld als initiatief van Het Nieuwe Instituut in Rotterdam, een museum voor architectuur, design en digitale cultuur, in samenwerking met ecologen, filosofen en kunstenaars, en met juridische uitwerking door advocaten van De Brauw Blackstone Westbroek.⁵ Zij hebben gebruikgemaakt van het bestaande Nederlandse privaatrecht om een structuur te ontwerpen die ecologische vertegenwoordiging mogelijk maakt zonder wetswijziging. Een organisatie kan daarbij haar bestaande structuur behouden.⁶ Dit maakt het model dan ook relatief eenvoudig toepasbaar. Ook omzeilt het concept hierdoor politieke afhankelijkheid, door de natuur niet als rechtssubject te erkennen maar als drager van belangen binnen het huidige privaatrecht.⁷

De kern is dat een organisatie, die minstens 243 m³ van een biosfeer beïnvloedt, een driepartijencontract tekent met het Zoönomisch Instituut en de Zoönomische Stichting.⁸ Vervolgens wordt een vertegenwoordiger van al het niet-menselijk leven, een zogeheten 'Spreker voor de Levenden', toegevoegd aan de organisatie in samenspraak met de Zoönomische Stichting. Deze spreker is dan ook een afgevaardigde van de Zoönomische Stichting en fungeert als bestuurswaarnemer en externe adviseur.⁹ De spreker brengt vervolgens de belangen van ecosystemen, dieren, planten en microben in bij de keuzes die een organisatie maakt. Vaak heeft de spreker zelf veel kennis en kunde op ecologisch gebied en kan deze spreker sparren met een netwerk van andere sprekers bestaande uit filosofen, creatievelingen, architecten, hoogleraren en plantenskundigen.¹⁰

Het idee is dat de stem van niet-menselijk leven niet incidenteel wordt gehoord, maar structureel wordt meegevoerd binnen de organisatie om een symbiose te creëren

Vanuit privaatrechtelijke theorie is het interessant om het doorgaans publieke belang van het milieu nu als een onderdeel van het private belang van een onderneming te beschouwen

tussen alle relaties in het ecosysteem waarvan de organisatie deel uitmaakt. Denk bijvoorbeeld aan een boothotel en de wateren waarin het ligt, met de vissen, waterplanten en mensen die er zwemmen, allemaal vormen ze samen één geïntegreerd systeem volgens de zienswijze van het Zoöp-model.

Vanuit privaatrechtelijke theorie is het interessant om het doorgaans publieke belang van het milieu nu als een onderdeel van het private belang van een onderneming of andere private partij te beschouwen.

Jaarlijks moet een Zoöp laten zien welke stappen zij zet om de ecologische kwaliteit binnen en rondom haar organisatie te verbeteren. Wanneer een organisatie niet aan deze vereisten voldoet, verliest zij haar certificaat.¹¹ Dit mechanisme vormt de enige vorm van zachte handhaving binnen het model.¹² Daarmee is het een *private law*-benadering van de bredere beweging rond de rechten van de natuur, gericht op toekomst en regeneratie in plaats van op aansprakelijkheid achteraf.¹³

Er zijn dan ook zestien Zoöps, zoals het Amstelpark, en een tiental Zoöps in wording, organisaties die al oefenen met onderdelen van het model in aanloop naar volledige certificering, zoals University College Utrecht.¹⁴

2. Hoe werkt het?

Met het sluiten van het driepartijencontract verplicht de nieuw opgerichte Zoöp zich tot het uitvoeren van een nul-

Auteurs

1. Mr. C. Koça is junior-docent aan de Universiteit van Amsterdam. Zij bedankt dr. Laura Burgers (Universiteit van Amsterdam) voor het introduceren van dit fenomeen.

Ook bedankt ze Klaas Kuitenbrouwer, mede-initiatiefnemer van het Zoöp-model, voor het beschikbaar stellen van juridische documenten.

Noten

2. R.H. Cowie e.a. 'The Sixth Mass Extinction: fact, fiction or speculation?', *Biological Reviews* 2022, afl. 2, p. 640.

3. L. Burgers & J. den Outer, *Compendium rechten voor natuur – casestudies uit zes continenten*, Nederland: Ambassade van de Noordzee 2022, p. 53. Zie ook C. Pedroso-Roussado e.a., 'Zoöp Futures: Towards an

organisational framework for ecological cooperation between humans and more-than-humans', *Futures: The journal of policy, planning and futures studies* 2025, vol. 169, p. 4.

4. P. Paiement, 'Rights of Nature, Globalization and Legal Pluralism: The Netherlands Country Report', *Globalization and Legal Pluralism: The Netherlands Country Report* 2022, p. 3.

5. L. Burgers & J. den Outer, *Compendium rechten voor natuur – casestudies uit zes continenten*, Nederland: Ambassade van de Noordzee 2022, p. 53. Zie ook De Brauw Blackstone, 'Het Nieuwe Instituut launches innovative "Zoöp" governance model for ecological regeneration', 2022, [debrauw.com/articles/het-nieuwe-instituut-launches-innovative-zo%C3%B6p-governance-](https://debrauw.com/articles/het-nieuwe-instituut-launches-innovative-zo%C3%B6p-governance-model-for-ecological-regeneration)

[model-for-ecological-regeneration](https://debrauw.com/articles/het-nieuwe-instituut-launches-innovative-zo%C3%B6p-governance-model-for-ecological-regeneration).

6. L. Burgers & J. den Outer, *Compendium rechten voor natuur – casestudies uit zes continenten*, Nederland: Ambassade van de Noordzee 2022, p. 53.

7. L. Burgers & K. Pijl, 'Collective Ownership and Representation in a Sustainable City', *Erasmus Law Review* 2022, afl. 3, p. 226.

8. Art. 5.1 en 5.3 van het certificeringsdocument. Dit document is niet openbaar gemaakt, maar is beschikbaar gesteld aan de auteurs L. Burgers & K. Pijl van het artikel 'Collective Ownership and Representation in a Sustainable City', *Erasmus Law Review* 2022, vol. 15(3), p. 212-228.

9. L. Burgers & J. den Outer, *Compendium rechten voor natuur – casestudies uit zes continenten*, Nederland: Ambassade van de Noordzee 2022, p. 53.

10. Het Nieuwe Instituut, 'Zoöp Model', nieuwemuseum.nl/projects/zoop/zoop-model.

11. Het Nieuwe Instituut, 'Zoöp Model', nieuwemuseum.nl/projects/zoop/zoop-model.

12. P. Paiement, 'Rights of Nature, Globalization and Legal Pluralism: The Netherlands Country Report', *Globalization and Legal Pluralism: The Netherlands Country Report*, 2022, p. 7.

13. L. Burgers & J. den Outer, *Compendium rechten voor natuur – casestudies uit zes continenten*, Nederland: Ambassade van de Noordzee 2022, p. 52.

14. Het Nieuwe Instituut, 'Protozoöps', nieuwemuseum.nl/en/projects/zoop/protozoops. Zie ook: Zoöp, 'Zoöps', zoop.earth.nl/page/407/zo%C3%B6p.

12 november 2025, Klaas Kuitenbrouwer, oprichter en directeur van het Zoönomisch Instituut, tijdens een publieksevenement over Zoöps bij het Nieuwe Instituut in Rotterdam © Mazaya Sulthani

meting.¹⁵ Deze nulmeting vormt het startpunt van de Zoönomische jaarcyclus en heeft tot doel het ecosysteem binnen de ruimtelijke en operationele sfeer van de organisatie in beeld te brengen.

De nulmeting wordt uitgevoerd aan de hand van de jaarcyclus, die uit vijf stappen bestaat. Deze cyclus vormt het uitgangspunt voor de nulmeting en wordt vervolgens jaarlijks door iedere Zoöp doorlopen. In de eerste stap, 'identificeren', wordt zichtbaar welke menselijke en niet-menselijke lichamen en welke onderliggende ruimtelijke, organisatorische en juridische verbanden samen de Zoöp vormen.¹⁶ Denk bij het laatstgenoemde aan contractuele verhoudingen, eigendoms- en gebruiksrechten, huurrelaties en relevante gemeentelijke voorschriften.

De tweede stap, 'waarnemen en luisteren', richt zich op de leefwerelden van al deze lichamen en op de manieren waarop zij hun omgeving ervaren.¹⁷ De derde stap, 'karakteriseren', ziet op het duiden van de onderlinge relaties. Deze worden begrepen als degeneratief, regeneratief of neutraal.¹⁸ Daarbij wordt gewerkt met kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren die inzicht geven, zoals emissies, licht- en geluidsoverlast, maar ook in de kwaliteit van habitat, veiligheid en voedsel.

In de vierde stap, 'focussen', bepaalt de Zoöp welke relaties prioriteit krijgen en welke doelen in dat jaar worden nagestreefd.¹⁹ De vijfde stap, 'intervenieren', betreft het uitvoeren van gerichte ingrepen in de ruimtelijke, organisatorische of juridische sfeer. De Zoöp maakt gebruik van een door het Zoönomisch Instituut vastgestelde lijst van instrumenten en methoden, of vraagt goedkeuring voor een eigen aanpak.

De Zoöp stelt doelen vast voor het komende jaar om het gehele ecosysteem te dienen, en niet alleen de mens

Aan de hand van de antwoorden op bovenstaande stappen, stelt de Zoöp doelen vast voor het komende jaar om het gehele ecosysteem te dienen, en niet alleen de mens. Het jaarplan wordt vervolgens ter goedkeuring voorgelegd aan de Zoönomische Stichting. Het opmerkelijk is dat er dan ook sprake is van een geïndividualiseerde aanpak. Waar de urgentie ligt, gelet op het ecosysteem waarvan de Zoöp deel uitmaakt, verschilt per organisatie. Zoals het Zoönomisch instituut vermeldt, kan het bij de een gaan om de samenwerking tussen verschillende *stakeholders* en bij een andere organisatie om het veranderen van de termen van een contract. Zo lag de focus van het Nieuwe Instituut op het ecologisch versterken van de tuin, zoals vermeld in hun jaarplan.²⁰ De gekozen interventies waren onder meer het monitoren van het leven in de tuin, lichtvervuiling te verminderen, dood hout te laten liggen om natuurlijke leefplekken in de tuin te versterken en mogelijkheden voor wateropslag in droge tijden te onderzoeken.²¹

De Ceuvel, een werkplaats voor ondernemers in Amsterdam, ligt in een voormalig, zwaar vervuild havengebied. Op het terrein zijn verschillende interventies

gedaan, zoals de aanleg van een bijenburcht en een zoet-watervijver met flauwe oevers, zodat insecten er veilig kunnen drinken. Ook bomen spelen een belangrijke rol.²² Sommige soorten, zoals wilgen, zijn bewust geplant om bij te dragen aan het reinigen van de bodem via fyto remediatie (het gebruik van levende planten voor de reiniging van de bodem).²³ Dit vormt namelijk een alternatief voor traditionele saneringsmethoden zoals het afgraven of verhitten van vervuilde grond, waarbij het bodemleven verloren gaat.

Vanaf het moment dat de organisatie een spreker heeft geïnstalleerd en zich committeert aan de jaarcyclus, is deze een jaarlijkse bijdrage verschuldigd aan het Zoönomisch Instituut.²⁴ De hoogte van de bijdrage hangt af van het type en de omvang van de organisatie en haar omzet. Het Zoönomisch Instituut zet deze middelen vervolgens in voor administratieve ondersteuning, zoals het uitvoeren van nulmetingen en voor de vergoeding van de Sprekers voor de Levenden.²⁵

De jaarlijkse evaluatie van een Zoöp vindt aansluiting bij de *Sustainable Development Goals* van de Verenigde Naties, maar dan wel aangevuld. Artikel 8, waarin economische groei centraal staat, wordt kritisch gelezen. Het Zoönomisch Instituut gaat ervan uit dat het mondiale Noorden een weg moet vinden naar een economische praktijk die niet langer is gebaseerd op lineaire groei, maar op principes van de circulaire economie.²⁶ Ook artikel 9, dat ziet op het bouwen van veerkrachtige infrastructuur, duurzame industrialisering en innovatie, wordt niet volledig onderschreven. Het bouwen van veerkrachtige infrastructuur wordt door het Zoönomisch Instituut niet aanvaard, omdat dergelijke bouwpraktijken biodiversiteit en ecologische systemen kunnen schaden.²⁷ Deze aanvulling op de bovenstaande doelen door het Zoönomisch instituut weerspiegelt een posthumanistische zienswijze, waarin de mens niet de maat der dingen is binnen het normatief kader.²⁸

3. Rechtspluralisme, Latour, het post-antropocentrisme en inheemse waarden

De Zoöp lijkt te zijn gebaseerd op meerdere referentiekaders. In de literatuur wordt gesteld dat de Zoöp een operationalisering is van ecocentrische perspectieven, zoals onder meer James Lovelock (Gaia-hypothese), Bruno Latour (Actor-Network Theory) en Rosi Braidotti (Zoë).²⁹ En

ogenschoijnlijk is dat ook zo, maar toch is deze stelling niet compleet. Op die nuance wordt later teruggekomen, maar eerst volgt de uitwerking van de bovenstaande theorieën.

In de Gaia-hypothese wordt de aarde opgevat als één entiteit waarin leven en leefomgeving met elkaar verbonden zijn.³⁰ Levende organismen interageren met elkaar en vormen een zelfregulerend biologisch systeem dat het klimaat in stand houdt waarbinnen leven kan bestaan. Lovelock benadrukt de kenmerken van verbondenheid en wederzijdse afhankelijkheid van levensvormen.³¹ Door deze lens betekent het dan ook dat mensen onderdeel zijn van de natuur.

Hoewel het Zoönomisch instituut niet naar Lovelock en zijn Gaia-hypothese verwijst, is deze theorie wel relevant omdat het een vertrekpunt was van Latour in zijn Actor-Network theorie. En deze theorie van Latour is wel een duidelijk referentiekader voor het Zoönomisch instituut.

In de *Actor Network*-theorie wordt de wederzijdse interactie tussen menselijke en niet-menselijke elementen beschreven. Net als Lovelock erkent Latour dat menselijke en niet-menselijke levenden met elkaar interageren, maar Latour gaat daarin verder. Ook niet-levende objecten, zoals boeken die de kennis van de student kunnen transformeren, maken volgens hem actief deel uit van een netwerk.³² Zulke elementen hebben dus handelingspotentieel, omdat ze ergens kracht op uitoefenen, ook als ze geen leven of intentie hebben.³³

Latour ziet bovendien, in tegenstelling tot Lovelock, Gaia niet als één entiteit, maar als een metaforische naam voor een netwerk bestaande uit alle verbanden en wederzijdse invloeden tussen verschillende actoren.³⁴

Bovenstaande zienswijzen op systemen, netwerken of ecosystemen worden vaak systeemdenken genoemd en sijn door in de teksten van het Zoönomisch Instituut. Een duidelijk parallel met dit systeemdenken is te zien in de volgende passage van het Zoönomisch instituut:

‘Zoöps allemaal leren hoe ze kunnen bijdragen aan de gezondheid van de ecosystemen waarin ze participeren.’³⁵

In deze formulering komen kenmerkende aspecten, zoals het netwerk en de participanten, expliciet naar voren. Het gebruik van de term ‘participeren’ is hier dan ook veelzeg-

15. Zoöp driepartijencontract, par. 1.2.

16. Zoöp, ‘Zoönomische jaarcyclus’, zoop.earth/nl/page/392/zo%C3%B6nomische-jaarcyclus.

17. Ibid.

18. Ibid.

19. Ibid.

20. C. Pedroso-Roussado, e.a., ‘Zoöp Futures: Towards an organisational framework for ecological cooperation between humans and more-than-humans’, *Futures: The journal of policy, planning and futures studies* 2025, vol. 169, p. 9. De auteurs hebben toegang tot de primaire bron gehad.

21. Ibid.

22. Down to Earth, ‘We willen dat de mens weer een nuttige soort wordt’, interview d.d. december 2025 met Klaas Kuitenbrouwer, *downtoearthmagazine.nl/wat-is-een-zoop/*.

23. Ibid.

24. Art. 6.3 van het certificeringsdocument. De jaarlijkse bijdrage begint bij € 5000.

25. Art. 6.3 van het certificeringsdocument. De jaarlijkse bijdrage begint bij € 5000.

26. Zoöp, ‘veelgestelde vragen’, zoop.earth/nl/page/398/veelgestelde-vragen.

27. Ibid.

28. R. Braidotti, R. ‘Posthuman Humanities’, *European Educational Research Journal*

2013, afl. 1, p. 2.

29. C. Pedroso-Roussado e.a., ‘Zoöp Futures: Towards an organisational framework for ecological cooperation between humans and more-than-humans’, *Futures: The journal of policy, planning and futures studies* 2025, vol. 169, p. 2.

30. J.E. Lovelock, *The Ages of Gaia: A Biography of our Living Earth*, Engeland: Oxford University Press 2000.

31. J.E. Lovelock, ‘Gaia as seen through the atmosphere’, *Atmospheric Environment* 1972, vol. 6, p. 579.

32. B. Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*,

Engeland: Oxford University Press 2007, p. 61.

33. Ibid, p. 71. Zie ook: A.S.

Kleinherenbrink, ‘Actoren, relaties en handelingsvermogens. Ontologie in Bruno Latour en het Nieuw Materialisme’, *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte* 2024, vol. 116(3), p. 217.

34. B. Latour, ‘Facing Gaia. Six lectures on the political theology of nature. Gifford Lectures at the University of Edinburgh’, Edinburgh, 2013, p. 142.

35. Zoöp, ‘Wat is een Zoöp?’, zoop.earth/nl/page/401/wat-is-een-zoop%C3%B6p.

gend. Participatie veronderstelt namelijk activiteit en het uitoefenen van effect, en wijst daarmee op handelingspotentieel. En dit geldt niet alleen voor levende niet-menselijke entiteiten, maar ook voor niet-levende elementen, zoals contracten of huurrelaties. Doordat deze niet-levende elementen in de Zoönomische jaarcyclus expliciet worden benoemd als lichaam binnen het ecosysteem, wordt ook aan hen handelingspotentieel toegekend.

Braidotti vertrekt vanuit een post-antropocentrische en posthumanistische benadering, waarin niet alleen *bios* (het menselijk georganiseerde leven), maar *zoë* (het leven in brede zin) telt.³⁶

In de kern houdt het post-antropocentrisme in dat de mens niet langer als maatstaf of middelpunt wordt genomen.³⁷ Het leven van anderen hoeft de mens dan ook niet noodzakelijk te dienen, maar heeft een eigen intrinsieke waarde.³⁸

Protagoras stelde dat de mens de maat der dingen is. Dit uitgangspunt is binnen het humanisme uitgegroeid tot een beschavingsmodel waarin de mens centraal staat. Het posthumanisme verwerpt dit uitgangspunt en kijkt verder dan de mens.³⁹

Het post-antropocentrisme en posthumanisme zijn evident in het Zoöp-model

Het post-antropocentrisme en posthumanisme, zoals deze zijn uitgewerkt door Braidotti, zijn evident in het Zoöp-model. De Spreker voor de Levenden is namelijk een brug tussen *bios* (het menselijk georganiseerde leven) en *zoë* (het leven in brede zin), doordat die de belangen van andere participanten in het ecosysteem meeneemt.

Je zou denken dat de visie van Braidotti, in combinatie met het systeemdenken zoals uitgewerkt door Lovelock en Latour, de operationalisering van de Zoöp dekken. Maar, zoals beloofd, volgt hier een kritische kanttekening bij die stelling. Deze gedachte is onvolledig, omdat de Zoöp mede beruht op de aanname van de Zoöp uitsluitend verwijzen naar theoretische kaders die zijn uitgewerkt door Westerse denkers zou de Zoöp, een juridische innovatie, tekortdoen. Het Zoönomisch Instituut verwijst expliciet naar de notie *Pachamama*, zoals dat binnen Quechua-culturen in Zuid-Amerika wordt begrepen.⁴⁰ *Pachamama* staat voor de levende wereld, of Moeder Aarde, een samenhangend geheel waarin al het leven participeert, waarvan al het leven afhankelijk is en waaraan het ook bijdraagt.⁴¹ In Ecuador is *Pachamama* bovendien juridisch erkend als rechtspersoon in de grondwet.⁴²

Deze kanttekening, en dus erkenning van de daadwerkelijke grondslag, is relevant, omdat de Zoöp daarmee een rechtsppluralistisch karakter krijgt – het naast elkaar bestaan van twee of meer normatieve kaders – bestaande uit oorspronkelijk inheemse waarden uit Zuid-Amerika en het huidige Nederlandse privaatrecht.⁴³

4. Creatief met het contracten

De samenwerking tussen het Zoönomisch Instituut, de Zoönomische Stichting en de Spreker voor de Levenden is contractueel vastgesteld en gebouwd op twee afzonderlijke overeenkomsten.

Allereerst is er het Zoöp-contract omtrent het worden van Zoöp, dat bestaat uit een driepartijenovereenkomst tussen de organisatie die de certificering krijgt, het Zoönomisch Instituut en de Zoönomische Stichting. Daarnaast is er een tweede overeenkomst die de relatie tussen de Spreker voor de Levenden en de Zoönomische Stichting regelt. Deze overeenkomst kwalificeert niet als een arbeidsovereenkomst, maar als een overeenkomst van opdracht op grond van artikel 7:400 BW.

Wat betreft het driepartijencontract, los van de twee grote verplichtingen voor de organisatie, het committeren aan de jaarcyclus en het aanstellen van een Spreker voor de Levenden, zijn de grootste opmerkelijkheden de aard van verplichtingen en de verduidelijking van de rol van de spreker.

Zo treedt de Spreker voor de Levenden op als vertegenwoordiger van de Zoönomische Stichting en is zij bij een nader te bepalen aantal vergaderingen van de organisatie aanwezig.⁴⁴ Dit samenwerkingsverband is tweezijdig, want de spreker moet in staat zijn zich voor te bereiden om die rol ook daadwerkelijk te vervullen.⁴⁵ Vervolgens stemt het bestuur of de directie af bij welke andere strategische of operationele bijeenkomsten de spreker wordt betrokken, binnen het overeengekomen aantal uren per jaar.⁴⁶ Beslismacht van de spreker is uitgesloten. Binnen deze constructie heeft de spreker namelijk een adviserende rol die is begrensd tot de zaken die zijn vastgelegd in het Zoönomisch jaarplan.⁴⁷

Wat betreft het type verplichtingen in het Zoöp-contract is het belangrijk om bij het volgende stil te staan: een contractuele verplichting kan – teruggebracht tot de hoofdlijnen – worden gekwalificeerd als een resultaatsverplichting of een inspanningsverplichting. Een resultaatverplichting ziet op het behalen van een concreet resultaat.⁴⁸ Een inspanningsverplichting daarentegen houdt in dat een partij zich tot het uiterste inzet om een bepaald doel te bereiken, zonder dat wordt gegarandeerd dat dit doel ook daadwerkelijk wordt gerealiseerd.⁴⁹ Het gaat daarbij om een inspanning die redelijkerwijs van de betreffende partij kan worden verwacht.⁵⁰

De verplichtingen van de Zoöps, die zien op de doelstelling van ecologische regeneratie binnen ecosystemen, zijn breed en algemeen geformuleerd. Dit komt naar voren in termen als 'bijdragen aan ecologische regeneratie' en 'het ondersteunen van de gezondheid van soortengemeenschappen'.⁵¹ In het contract zelf wordt daarbij expliciet het zelfstandig naamwoord 'inspanning' gebruikt, en dat zelfs meerdere malen waar het de doelen betreft.⁵² Bovendien gaat het om wat 'redelijkerwijs' van de Zoöp mag worden verlangd, staat in het contract.⁵³ De Zoöp 'tracht' daarbij het advies van de Zoönomische Stichting, vertegenwoordigd door de Spreker voor de Levenden, te volgen bij het realiseren van de doelen.⁵⁴ Op basis van dergelijke woordkeuzes ligt het accent op inspanning en inzet, niet op het behalen van een concreet resultaat. En een mogelijke reden hiervoor is dat het meten van algemeen geformuleerde ecologische doe-

len lastig is. Hoewel het jaarplan wél specifieke en concreet geformuleerde doelen bevat, wordt het jaarplan in het contract niet neergezet als iets dat ook daadwerkelijk moet worden behaald. Aan het-niet behalen van deze doelen worden dan ook geen harde gevolgen verbonden. Aansprakelijkheid achteraf ontbreekt.⁵⁵ Kortom, het Zoöp-contract bestaat veelal uit inspanningsverplichtingen voor de organisatie.

De enige vorm van handhaving die wel wordt besproken is zachte handhaving, namelijk handhaving die is gekoppeld aan de mate waarin de Zoöp zich voldoende inspant om te handelen naar de uitgangspunten, 'principes en praktijken' van het Zoöp-contract.⁵⁶ Die commitment blijkt uit concrete en niet-ambigue indicatoren, zoals het opstellen en tijdig indienen van een jaarplan, het aantoonbaar werken aan de uitvoering daarvan en het werken met het advies van de Spreker voor de Levenden, zoals zichtbaar in de seizoensverslagen. Bij tekortkomingen beoordeelt het Zoönomisch Instituut of deze redelijkerwijs binnen een redelijke termijn kunnen worden hersteld. Zo niet, dan wordt de overeenkomst beëindigd en de Zoöp-certificering wordt ingetrokken.⁵⁷

Naast het Zoöp-contract bestaat er een tweede contract dat de relatie tussen de Spreker voor de Levenden en de Zoönomische Stichting regelt. Opvallend is dat er geen contractuele relatie bestaat tussen de Spreker voor de Levenden en de Zoöp zelf. Echter, deze keuze is in lijn met het doel van de Zoönomische Stichting om te waarborgen dat de Spreker voor de Levenden vanuit een onafhankelijke positie werkt.⁵⁸ Maar ook de keuze voor het type overeenkomst weerspiegelt bovenstaand doel om onafhankelijkheid te waarborgen. Door te kiezen voor een overeenkomst van opdracht wordt afstand genomen van een arbeidsovereenkomst en de daarbijhorende klassieke gezagsverhouding tussen werkgever en werknemer. Hoewel een opdrachtgever op grond van artikel 7:402 BW aanwijzingen kan geven aan de opdrachtnemer, doet dit niet af aan het zelfstandige karakter van de opdracht.⁵⁹ De opdracht ziet op het verrichten van diensten in zelfstandigheid en niet op arbeid in ondergeschiktheid.⁶⁰ Het niet aangaan van een arbeidsovereenkomst benadrukt dat de Spreker voor de Levenden vanuit een onafhankelijke positie hoort te functioneren.

De inhoud van de overeenkomst herhaalt verder grotereels de bevoegdheden van de Spreker voor de Leven-

den. Daarnaast is er wederom sprake van een inspanningsverplichting, waarbij het gaat om het uitvoeren van de opdracht naar beste vermogen.⁶¹

De vraag is nu dan ook: wat zeggen bovenstaande contractuele keuzes? Dat dit organisatiemodel middels twee contracten is ingericht als een kader dat gedrag stuurt en ontwikkeling stimuleert, zonder dat daar harde juridische gevolgen aan zijn verbonden. Het contractenrecht wordt creatief geïnstrumentaliseerd.

5. Ondernemingsrechtelijke parallellen

Een organisatie die Zoöp wordt, krijgt geen nieuwe rechtsvorm. Een besloten vennootschap blijft een besloten vennootschap. Een stichting blijft een stichting. We hebben gezien dat de Zoöp een model is dat is gebaseerd op contractrechtelijke verhoudingen. Toch is de Zoöp uiterst relevant voor het ondernemingsrecht. Het gaat tenslotte om governance binnen organisaties.

Een spreker wordt geen bestuurder of functionaris, maar een externe adviseur en daarmee ook bestuurswaarnemer. Deze constructie is deels gemodelleerd op de Angelsaksische rol van de *board observer*, een persoon die namens een investeerder bestuursvergaderingen bijwoont met als doel deze te volgen en te observeren.⁶²

De *board observer* kent geen wettelijke grondslag, net zoals de spreker die niet kent, en is niet verankerd in de Nederlandse Corporate Governance Code.⁶³ Toch heeft deze figuur in de praktijk meer ruimte gekregen binnen het bestuur en toezicht van Nederlandse ondernemingen en instellingen. In de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk is de *board observer* bekender, terwijl de rol in

Dit organisatiemodel is middels twee contracten ingericht als een kader dat gedrag stuurt en ontwikkeling stimuleert, zonder dat daar harde juridische gevolgen aan zijn verbonden

36. R. Braidotti, *The Posthuman*, Engeland: Polity Press 2013, p. 193.

37. Ibid, p. 60.

38. Ibid, p. 60. Zie ook p. 86.

39. Ibid, p. 14.

40. Zoöp, 'Waarom Zoöp?', zoop.earth/nl/page/459/waarom-zo%C3%B6p.

41. D. Humphreys, 'Rights of Pachamama: The emergence of an earth jurisprudence in the Americas', *Journal of International Relations and Development* 2016, vol. 20, p. 460.

42. Art. 71 Grondwet van Ecuador.

43. M. Davies, 'Legal Pluralism', in: P. Cane

e.a., *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*, Engeland: Oxford University Press 2010, p. 805.

44. Zoöp driepartijencontract, par. 2.2.1.

45. Ibid.

46. Ibid.

47. Ibid, par. 2.2.2.

48. H.J.S.M. Langbroek, 'Art. 6:74 BW, aant. 2.3, Soorten van verbintenissen: resultaats-, inspannings-, garantie- en verzekeringsverbintenissen', in: R.J.Q. Klomp & H.N. Schelhaas (red.), *Groene Serie Verbintenissenrecht*, Deventer: Wolters Kluwer.

49. Ibid.

50. Ibid.

51. Zoöp manifest.

52. Zoöp driepartijencontract, par. 1.7 en 6.8.

53. Ibid, par. 1.7

54. Ibid.

55. L. Burgers & J. den Outer, *Compendium rechten voor natuúr – casestudies uit zes continenten*, Nederland: Ambassade van de Noordzee 2022, p. 52.

56. Zoöp driepartijencontract, par. 6.8

57. Ibid, par. 5.2.2.

58. Zoöp, 'De Zoönomische Stichting', zoop.earth/nl/page/443/de-

zoop.earth/nl/page/443/de-

zoop.earth/nl/page/443/de-

59. HR 30 maart 2018, ECLI:NL:HR:2018:343.

60. A.G. Castermans & H.B. Krans, T&C BW, commentaar op art. 7:400 BW.

61. Zoöp overeenkomst van opdracht, par. 5.2.2.

62. W. Peters, 'De board observer in de Nederlandse vennootschap. Een verkenning van een Angelsaksische figuur in het Nederlandse ondernemingsrecht', *Maandblad voor Ondernemingsrecht* 2022, afl. 10-11, p. 259.

63. Ibid, p. 260.

Waarin de *board observer* en de *Spreker voor de Levenden* vooral van elkaar verschillen, is dat de *board observer* met name voorkomt bij commercieel gedreven organisaties

Nederland tot op heden nog weinig aandacht krijgt in de literatuur.⁶⁴

De *board observer* is geen lid van het statutaire bestuur van de vennootschap.⁶⁵ Zijn positie is volledig contractueel ingericht, vergelijkbaar met de rol van de *Spreker voor de Levenden*. Dit betekent dat de *board observer* geen stemrecht heeft in bestuursvergaderingen en geen formele rol vervult in de interne besluitvorming.⁶⁶ Bij formele besluiten bevindt hij zich aan de rand van het besluitvormingsproces. Net als de spreker is de *observer* aanwezig en geïnformeerd, maar heeft die geen beslismacht. Waar in de *board observer* en de *Spreker voor de Levenden* vooral van elkaar verschillen, is dat de *board observer* met name voorkomt bij commercieel gedreven organisaties, terwijl de *Zoöp* – tot dusver – vooral wordt toegepast door organisaties met een publieke of maatschappelijke doelstelling, zoals universiteiten, parken en musea.

Bovendien kan de *Zoöp* worden gekwalificeerd als een *common*. Voor het begrip *common* bestaat nog geen eenduidige definitie. De Gemeente Amsterdam definieert commons als democratische organisaties waarin deelnemers gezamenlijk zorg dragen voor een collectief goed, zoals grond, kennis, energie, voedsel of zorg.⁶⁷ Het gaat daarbij om burgerinitiatieven, wat de *Zoöp* ook is, waardoor sprake is van een vorm van collectivisering van burgers.

Wanneer de overheid zich op de achtergrond houdt, komen dergelijke initiatieven tot bloei en bieden zij een alternatief.⁶⁸ Sommige gemeenten ondersteunen deze ontwikkeling actief. Zoals de gemeente Amsterdam, die platforms onderhoudt waarop initiatiefnemers kennis en ervaringen kunnen delen.⁶⁹

De governance van commons ligt niet altijd vast.⁷⁰ De organisatievorm kan verschillen en is niet juridisch vastgelegd en dan ook niet nader ingevuld. Vaak is wel sprake van een verdienmodel, maar ontbreekt er een winsttoegmerk.⁷¹

De werking van dergelijke initiatieven hangt af van de betrokkenheid en inzet van de burgers. Hetzelfde geldt voor de *Zoöp*, waarin initiatiefnemers en andere betrokkenen het Zoönomisch Instituut en de Stichting feitelijk laten functioneren en waarin de rol van de *Spreker voor de Levenden* aanmelding en inzet vraagt.

Ook moet worden opgemerkt dat er al een tijd mogelijkheden bestaan om organisaties zo vorm te geven dat maatschappelijke en ecologische waarden worden meegenomen. Een bekend voorbeeld daarvan is het zogeheten *B Corp*-concept, waarbij ondernemingen door middel van certificering laten zien dat zij, naast winst, ook maatschappelijke en ecologische doelen nastreven. Tegelijkertijd blijkt uit de literatuur dat dit model gevoelig is voor *greenwashing*.⁷² En dat kan liggen aan het feit dat *B Corp* werkt met één vaste set standaarden die voor iedere orga-

nisatie gelijk is. Zodra aan deze standaard is voldaan, kan een onderneming zich een *B Corp* noemen, zonder dat verdere ontwikkeling wordt gevraagd. Dat verschilt van het *Zoöp*-model, waar het juist gaat om groei en voortdurende verdere ontwikkeling, aangezien er ieder jaar een nieuw jaarplan wordt gemaakt.

Ook zijn er gelijkenissen met het *Steward ownership*-leerstuk. *Steward ownership* is een manier om een onderneming te structureren. Het model is gebaseerd op twee centrale principes.⁷³ Ten eerste, 'zelfbestuur' door degenen die nauw bij het bedrijf betrokken zijn, de zogeheten *stewards*.⁷⁴ Zij maken deel uit van de dagelijkse praktijk van het bedrijf, al kan hun rol variëren.⁷⁵ Daarnaast hebben zij zelf geen primair economisch belang. Zij beschikken wel over zeggenschap, maar hun financiële rechten zijn afwezig of strikt begrensd, vooraf vastgelegd én ondergeschikt aan hun stemrechten.⁷⁶

Daardoor ontbreekt voor *stewards* de prikkel om besluitvorming te laten sturen door persoonlijke winstmaximalisatie.⁷⁷ Ten tweede, het uitgangspunt dat winst de missie van het bedrijf dient en daarom wordt geïnvesteerd of gedoneerd om het doel (purpose) te verwezenlijken, in plaats van primair te worden gegenereerd omwille van de kapitaalverschaffers.⁷⁸

Een duidelijke parallel is dat beide instrumenten, het *Zoöp*-model en het *Steward ownership*-leerstuk, erop gericht zijn belangen die in de praktijk snel buiten beeld raken, alsnog een plaats te geven in de besluitvorming. Maar het *Steward ownership*-concept wordt vooral door commercieel gedreven organisaties gebruikt, en hetzelfde geldt voor *B Corp*-certificeringen. Het *Zoöp*-model laat zich inspireren door de doelstelling of inrichting van bovenstaande concepten.

Er kan worden aangenomen dat het *Zoöp*-model niet aantrekkelijk is voor bedrijven die puur gericht zijn op winstmaximalisatie. Wel is inmiddels evident dat het model aantrekkelijk is voor missie-gedreven bedrijven die hun winst willen inzetten om maatschappelijke doelen te realiseren, en voor familiebedrijven, die rekening houden met toekomstige generaties. Tot dusver is bekend dat All-Drain, een familiebedrijf dat biologisch afbreekbare drainagesystemen met een precies te bepalen levensduur produceert, in maart officieel een *Zoöp* wordt. Daarnaast zullen binnenkort meerdere ondernemingen *Zoöp* worden.

6. Conclusie

In deze bijdrage wordt de *Zoöp* onder de loep genomen, zoals dat niet eerder is gedaan. De *Zoöp* is geen nieuwe rechtspersoon, maar een organisatie-model ingericht middels twee contracten, het driepartijencontract en de opdracht van overeenkomst. Via de contractuele afspraken wordt een *Spreker voor de Levenden* aan een organisatie verbonden. Deze spreker vertegenwoordigt alle levenden

en heeft als doel om andere deelnemers van het ecosysteem – die vaak worden genegeerd – structureel mee te laten wegen in de besluitvorming.

De Spreker voor de Levenden is opdrachtnemer. De Zoönomische Stichting treedt op als opdrachtgever. Deze verhouding zorgt er dan ook voor dat de spreker onafhankelijk kan opereren. De spreker is geen bestuurder of functionaris, maar een externe adviseur en waarnemer. Hij of zij of die mag advies geven over vooraf vastgelegde onderwerpen. Van de organisatie wordt verwacht dat zij zich inspant om dit advies mee te nemen in haar besluitvorming. Er is sprake van inspanningsverplichtingen en ook van zachte handhaving. Hieruit blijkt dat dit organisatie-model is ingericht als een kader dat bepaald gedrag en ontwikkeling aanmoedigt, zonder dat er harde juridische gevolgen, zoals aansprakelijkheid achteraf, aan zijn verbonden.

Bovendien heeft de Zoöp een rechtspluralistisch karakter bestaande uit het huidige privaatrecht en de Zuid-Amerikaanse inheemse waarden. De notie *Pachamama* verwijst naar de levende wereld of Moeder Aarde, opgevat als een geheel waarin al het leven met elkaar ver-

De notie *Pachamama*, die verwijst naar de levende wereld waarin al het leven met elkaar verbonden is, is de daadwerkelijke grondslag van het Zoöp-model

bonden is, daarvan afhankelijk is en daaraan bijdraagt, en is dan ook de daadwerkelijke grondslag van het Zoöp-model.

Hoewel het Zoöp-model raakvlakken heeft met bestaande leerstukken, zoals de board observer, Steward ownership en B Corp, is het niet simpelweg daarop gebaseerd. De Zoöp laat op eigen creatieve wijze zien hoe het contractenrecht op een nieuwe manier kan worden ingezet om ecologische belangen een vaste plek te geven binnen bestaande organisaties. •

64. N. Amornsiripinit e.a., 'More than money: Venture capitalists on boards', *The Journal of Law, Economics, and Organization* 2019, afl. 3, p. 513.

65. C.M.J. Burggraaf, 'De overheidscommissaris van IHC versus de staatsagent van KLM', *Ondernemingsrecht* 2022, afl. 7, p. 277.

66. W. Peters, 'De board observer in de Nederlandse vennootschap. Een verkenning

van een Angelsaksische figuur in het Nederlandse ondernemingsrecht', *Maandblad voor Ondernemingsrecht* 2022, afl. 10-11, p. 260.

67. M. Van Uchelen-Schipper, 'Commons', *Goed Bestuur & Toezicht* 2025, afl. 3, p. 49.

68. Ibid.

69. Ibid.

70. Ibid.

71. Ibid.

72. G. Attanasio e.a., 'B-Corp Certification: Systematic Literature Review and Research Agenda', *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 2025, vol. 32, p. 3766.

73. Purpose Foundation (Purpose Stiftung gGmbH), 'Steward-ownership, a short guidebook to legal frameworks', 2020, p. 6.

74. Ibid.

75. S.B. Buijn & M.C.J. Pols, 'Steward

ownership. "De organisatiestructuur voor de lange termijn"', *Jaarboek Ondernemingsrecht*, JONDR 2024/466, afl. 7, p. 276.

76. Purpose Foundation, *A short guidebook*, 2020, p. 6 en 9.

77. S.B. Buijn & M.C.J. Pols, 'Steward ownership. "De organisatiestructuur voor de lange termijn"', *Ondernemingsrecht*, JONDR 2024/466, afl. 7, p. 276.

78. Ibid.